

LIBURNska I RIMSKA AENONA (NIN)

BORIS ILAKOVAC
Ul. Sv. V. Paulskog 7
Zadar

UDK/UDC: 904"652"(497.5 Nin):711.42
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1999-03-10
Received

Pretpostavlja se da rimski urbanisti nisu kod izgradnje rimske Enone primijenili ortogonalni koordinatni sustav, jer je zatečeno nasebinsko stanje bilo sa stanovišta rimskih planera zadovoljavajuće i nije zahtijevalo veoma skupu izgradnju potpuno novoga grada kao u obližnjem Jaderu.

Kod izgradnje rimske Enone preuzet je od ranije zatečen položaj gradskih zidova GZ kao i položaj dvaju gradskih vrata GV-1 i GV-2. Zadržan je i položaj glavne gradske prometnice GU kao i stare ulice koja će kasnije postati *cardo maximus* CM. Na uzvišenom položaju gdje očekujemo da su se nalazila liburnska svetišta sagrađen je forum F i velebni hram T, a uz južne gradske zidove gradska tržnica (*emporium*) E.

Na položaju gdje se nekoć nalazio liburnski drveni most sagrađen je kameni rimski. Akveduktom je dovedena tekuća voda u naselje, a 2,5 kilometara od Enone sagrađeno je gradsko pristanište. Na sjeveru se nalazila starija liburnska nekropola, južno liburnsko-rimska.

Takvom urbanom razvoju Enone doprinio je i postupni suživot došljaka sa starosjediocima što je vidljivo ne samo u sudjelovanju domaćeg svijeta u municipalnoj upravi, već i obožavanju liburnskih svetinja pored oficijelnog rimskog vjerskog kulta. Već i dosadašnji arheološki nalazi otkrivaju da na primjeru Enone i Jadera imamo dva potpuno različita pristupa kod izgradnje i modernizacije liburnskih teritorijalnih zajednica.

Rimski je Jader klasičan primjer totalne negacije zatečenog stanja liburnskog naselja (*Idassa*) na kojem je položaju, a na osnovi novog urbanističkog plana, postupno sagrađen novi i moderan grad - rimska kolonija Jader.

Pitamo se ima li na tlu stare Liburnije rimskodobnih gradova na kojima je moguće zamijetiti ostatke djelomične prilagodbe zatečenog liburnskog nasebinskog stanja? Arheološki nalazi i neka prepoznatljiva stanja u razvoju stare Enone i starohrvatskog Nina daju nam djelomičan odgovor i na to pitanje.

Učinimo letimičan pregled dosad poznatih građevinskih i arhitektonskih nalaza iz doba Rima na području današnjeg Nina. Uokolo Nina nisu zatečeni ostatci kamenog bedema liburnske Enone. Stoga pretpostavljam da predrimaska Enona nije bila zaštićena gradskim zidom sagrađenim u megalitskoj tehnici kao većina ovdašnjih kasteljera. Liburnska je Enona osnovana u ravnici bogatoj šumama i morskim žalom. Stoga pretpostavljam da je liburnska Enona kao središte teritorijalne zajednice Enonjana bila opasana gradskim bedemom sagrađenim od drveta, zemlje i šljunka. Ali su ostaci i položaj rimskih gradskih zidova GZ,¹ skoro u potpunosti poznati (Sl. 1.). U gradskom bedemu rimske Enone nalazila su se dvojna gradska vrata, južna GV-1 i sjeveroistočna GV-2 (Sl. 1.). Po osnovnim pravilima ne samo gradskog prometa, već i vojne strategije, s unutarnje strane gradskog zida obavezno se morala nalaziti i podzidna prometnica, tzv. intervallum, na slici 1 označena isprekidanim crticama.²

Južna i sjeveroistočna gradska vrata spajala je prometnica koja se u starini nazivala "Glavna ulica" GU, a *cardo maximus* CM blago se uspinjao od južnih gradskih vrata do foruma F i hrama T.³ Tu se nalazio i Augusteum gdje su bile postavljene carske statue i gdje se održavao kult posvećen obožavanju rimskih careva.⁴

Slijedi zapadna komunikacija ZU koja je također polazila od južnih gradskih vrata te u blagom luku pratila zapadne gradske zidine (Sl. 1.). Uz nju je zatečena rimska zgrada RZ s ugrađenom olovnom⁵ cijevi na kojoj je bio natpis kao arheološki dokaz da je i ta vila urbana bila priključena na tekuću vodu iz gradskog akvedukta (Sl. 1.).

Nedavno je locirana i gradska tržnica (*emporium*) E,⁶ a u toku trogodišnjih arheoloških istraživanja (1969.-1971.) uokolo sv. Križa otkriven je dio rimske stambene četvrti,⁷ kao i dvije poprečne ulice 1 i 2 koje su spajale *cardo maximus* s Glavnom ulicom (Sl. 1. i 2.). U Ninu je otkrivena i ostava s 94 rimskih denara.⁸ Urbani sadržaji otkriveni u toku 1996. godine uz današnju župnu crkvu sv. Anselma još nisu objavljeni.

Izvan gradskih zidina bio je sagrađen rimski kameni mostpreko Ričine,⁹ na Sl. 1 pod brojem 1, a istočno od njega otkriveni su ostatci ulaska gradskog akvedukta u grad,¹⁰ na Sl. 1. pod oznakom A. Obzidano izvorište akvedukta (*castellum fontis*)¹¹ rimske Enone zasad je jedino lokalizirano i arheološki istraženo na čitavom području Hrvatske (Sl. 3.). Na sjeveroistočnoj strani naselja

¹ L. JELIĆ, 1901, 186; M. SUIĆ, 1968, 43; ISTI, 1969, 87 i d.; I. PETRICIOLI, 1969, 303 i d.; S. MACHEDO, 1972, 6 i d.; B. ILAKOVAC, 1997, 86; ISTI, 1997a, 3.

² M. SUIĆ, 1976, 131.

³ ISTI, 1969, 87 i d.; ISTI, 1976, 160; B. ILAKOVAC, 1995, 201 i d.

⁴ M. SUIĆ, 1969, 147; M. KOLEGA, 1989, 159 i d.; ISTA, 1992, 54.

⁵ L. JELIĆ, 1901, 190.

⁶ B. ILAKOVAC, 1997a i d.

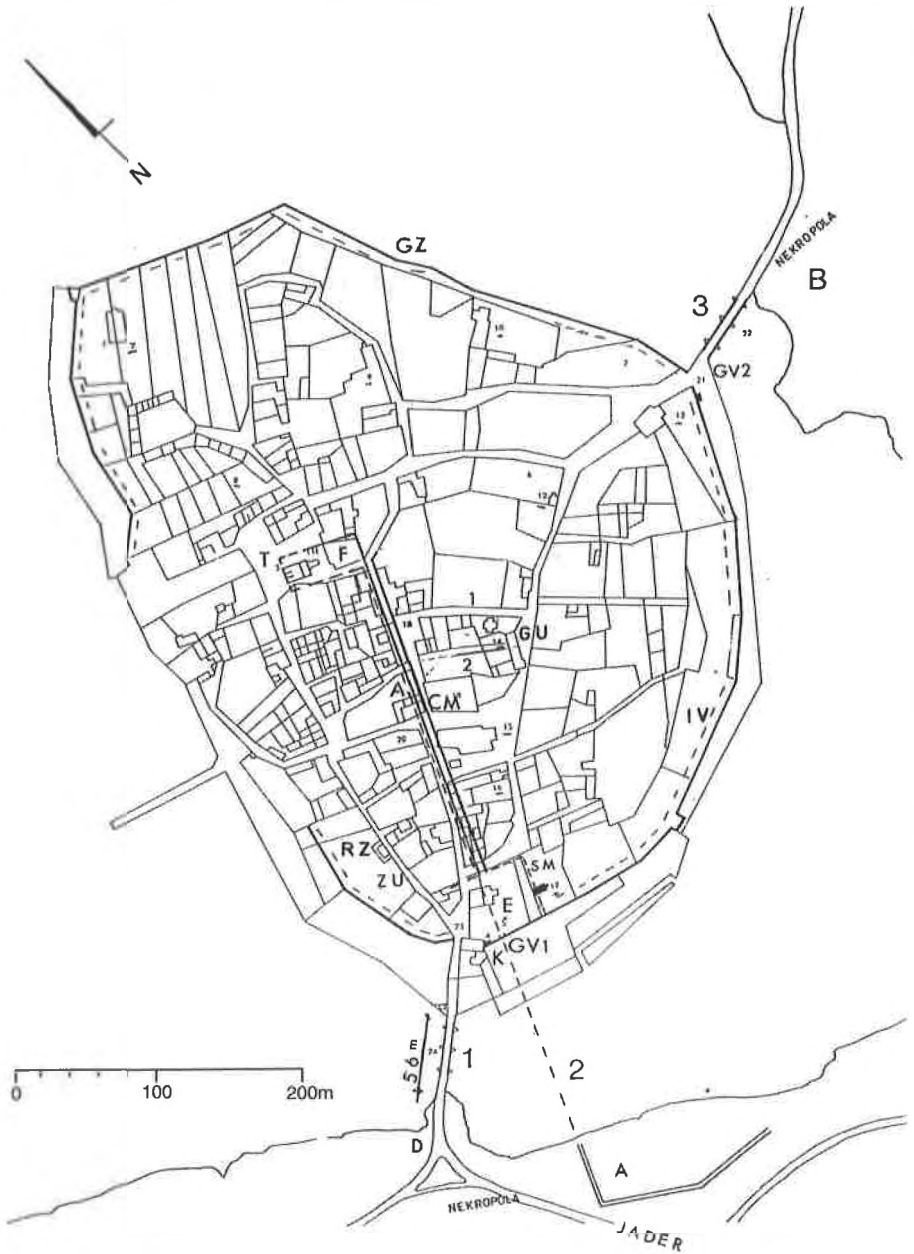
⁷ M. SUIĆ, 1976, 183, sl. 121; B. ILAKOVAC, 1997, 88.

⁸ B. ILAKOVAC - I. MIRNIK, 1984, 25.

⁹ M. SUIĆ, 1950, 53 i d.; B. ILAKOVAC, 1996, 73 i d.

¹⁰ B. ILAKOVAC, 1969, 265 i d.; ISTI, 1970, 171; ISTI, 1976, 12 i d.

¹¹ ISTI, 1982, 109, sl. 30.

Sl. 1. Položaj rimskih nalaza u Ninu (B. Ilakovac).

Fig. 1. The location of Roman findings in Nin (B. Ilakovac).

nalazila se najstarija liburnska nekropola,¹² a južno i nedaleko od rimskog mosta, mlada liburnsko-rimska (Sl. 1.). Zahvaljujući kolegi Z. Brusiću otkriveno je i gradsko pristanište,¹³ ali ne uz obalu rimske Enone, već oko 2,5 kilometara udaljeno od grada (Sl. 4.).

Promotrimo navedenu građevinsku i arhitektonsku ostavštinu iz rimskog doba unutar i uokolo grada i pokušajmo doživjeti urbanu kompoziciju rimske Enone (Sl. 1). Pitamo se, ima li dokaza da su rimski urbanisti u Enoni primijenili ortogonalni koordinatni sustav? Prije nego pokušamo odgovoriti na ovo pitanje, podsjetimo da se kod planiranja i izvedbe novih rimskih gradova i kasnije kod njihova istraživanja pod pojmom primjene ortogonalnog koordinatnog sustava podrazumjeva izgradnja grada s ulicama koje se sijeku pod pravim kutom. Kao što se kvadrat kao idealna geometrijska ploha izdvaja od svih mogućih četverokuta ma koliko mu bili više ili manje slični, tako se i urbanizirano naselje nastalo primjenom ortogonalnog koordinatnog sustava izdvaja od svih ostalih najrazličitijih urbanih ostvarenja gdje se gradske ulice također između sebe sijeku, ali ne pod pravim kutom.

Arheološki nalazi ukazuju da rimski urbanisti nisu u slučaju Enone uopće primijenili ortogonalni koordinatni sustav kao osnovu za rješavanje i uklapanje pojedinih planiranih objekata u gradsko tkivo. Na to ukazuju:

- gradska je površina nepravilni oval,
- gradski zidovi koji uokviruju gradsku površinu sagrađeni su u krivulji i bez ijednog pravoga kuta,
- dvojna gradska vrata GV-1 i GV-2 ne nalaze se nasuprot,
- mjesna prometnica GU koja spaja dvojna gradska vrata nije u pravcu već je također u krivulji,
- dvije najvažnije gradske prometnice *cardo maximus* CM i Glavna ulica GU nisu međusobno paralelne,
- *cardo maximus* CM i zapadna ulica ZU također nisu međusobno paralelne,
- dvije poprečne ulice 1 i 2 koje pored sv. Križa spajaju *cardo maximus* CM i Glavnu ulicu GU također nisu međusobno paralelne (Sl. 2.),
- tlocrti stambenih zgrada pored sv. Križa ukazuju da te zgrade također nisu bile sagrađene pod pravim kutom (Sl. 2.).

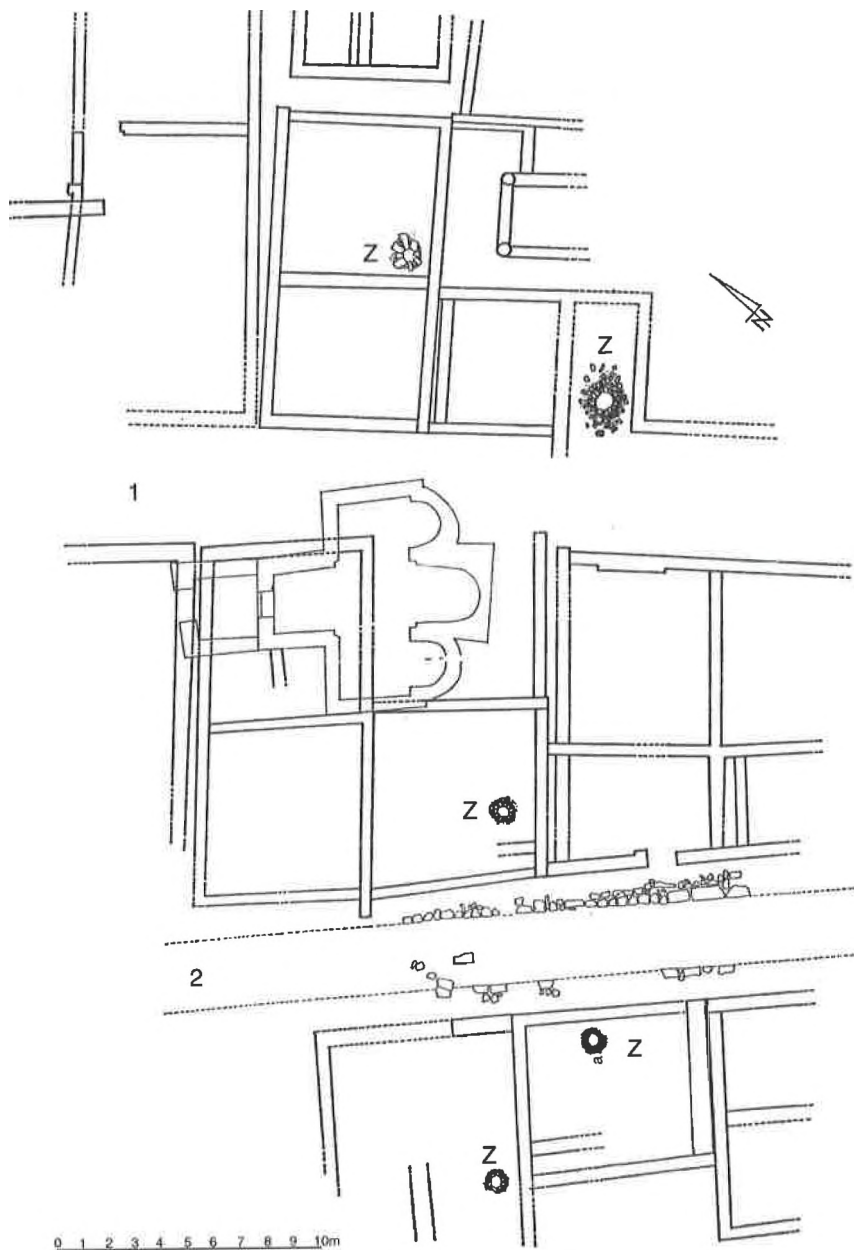
Ne mali broj navedenih činjenica ukazuje da razmještaj i međudnos građevinskih i arhitektonskih ostvarenja ne dokazuje primjenu ortogonalnog koordinatnog sustava u realiziranom urbanizmu rimske Enone (Sl. 1. i 2.).¹⁴

Rimska građevinska operativa djelovala je i na ovim stranama primjenom već uhodane građevinske tehnike: zidanje klesanim kamenom u vapnenoj malti, oblaganje zidova vapnenom žbukom, pokrivanje podova kamenim pločama, ponckad i mozaičkim kockicama, a krovove uvezenim tegulama i imbreksima. Gradski se zidovi više ne grade u megalitskoj tehnici, već uporabom klesanog kamena u vapnenoj malti. Ulice i nogostupi pokrivaju se kamenim pločama

¹² Š. BATOVIĆ, 1968, 19; ISTI, 1969, 40; ISTI, 1969a, 38.

¹³ Z. BRUSIĆ, 1968, 203 i d.; ISTI, 1995, 39.

¹⁴ M. SUIĆ, 1976, 136 i sl. 73, s pokušajem uklapanja koordinatne mreže u gradsko tkivo Enone.

Sl. 2. Nalazi uokolo sv. Križa (M. Suić).

Fig. 2. Findings in the vicinity of the church of the Holy Cross (M. Suić).

(Sl. 2.).¹⁵ Uvode se urbanistički noviteti kao akvedukt, gradska tržnica (*emporium*), gradske terme, portikati i forum pored obavezno sagrađenog hrama.¹⁶ A liburnska se Enona nalazila na skoro vodoravnom tlu pa je i to pogodovalo primjeni ortogonalnog koordinatnog sustava. Enona nije bila kasteljer! Ako je već početkom Carstva bilo uobičajeno da se središta teritorijalnih zajednica (*oppida*) urbaniziraju primjenom ortogonalnog koordinatnog sustava kao u slučaju Porčča (*Parentium*) i Zadra (*Jader*), vjerojatno je postojao jedan ili više razloga koji su sprečavali da se ortogonalni koordinatni sustav primijeni i kod urbanizacije Enone.

Smatram da je zatečeno stanje liburnske Enone bio tome jedan od glavnih razloga. Sadašnje arheološko znanje o nastambama i prometnicama u liburnskoj Enoni nedovoljni su da bismo dobili i najosnovniji uvid kako je izgledala liburnska Enona.¹⁷ U takvom znanstveno-arheološkom sumraku nameće se sljedeća pretpostavka. Jedan od bitnih čimbenika koji je uvjetovao urbano oblikovanje liburnske Enone bio je njen geografski položaj. Južnu je stranu naselja optakala snažna rijeka, danas zvana Ričina, koja je ujedno bila prirodna granica naselja, ujedno i njegova zaštićena na zapadnoj strani.

U toku postupnog stvaranja liburnske Enone, od početka željeznog doba pa sve do rimske dominacije, određena je granica naselja, a mjesne su prometnice postupno nastajale na tada najpovoljnijem položaju. Osnivanjem naselja u starije željezno doba najprikladnije mjesto za odlazak u zajedničke livade gdje su pasla njihova stada i gdje su se nalazila obradiva polja, ali također i mjesno groblje, nalazilo se na sjeveroistočnoj strani naselja. U to je doba stara Enona bila povezana s kopnom samo na toj sjeveroistočnoj strani.¹⁸ Stoga pretpostavljam da su se gradska vrata stare Enone morala nalaziti na toj sjeveroistočnoj strani. Njihov je položaj približno označen na Sl. 1. s GV-2.

Možda je liburnska Enona imala u početku samo jedna gradska vrata, kao što su u to doba imala mnoga opida,¹⁹ ona na sjeveroistočnoj strani, a da su južna vrata sagrađena tek kasnije kad je Enona postala centar svoje teritorijalne zajednice, a Jader stasao kao metropola sviju Liburna. Približan položaj liburnskih južnih gradskih vrata označen je na Sl. 1. s GV-1, Ekonomsko-politički osnažena i sa sve većim zahtjevima za povećanim trgovačkim razmjenama, morao je biti sagrađen i drveni most²⁰ preko Ričina, što je na Sl. 1. označeno brojem 1. U toku razvoja predrimske Enone postupno je nastala i glavna mjesna prometnica GU koja je povezivala južna gradska vrata sa sjeveroistočnim. Koliko je ta mjesna prometnica bila od značaja još u doba Luke Jelića ukazuje da su je mještani još u njegovu doba nazivali Glavnom ulicom (GU).²¹ Pojedini prometom i pojavom zaprežnih vozila ta je mjesna prometnica morala postati ujedno i važna cestovna

¹⁵ ISTI, 1976, 182 i sl. 121.

¹⁶ M. SUIĆ, 1976, 147; B. ILAKOVAC, 1995, 201 i d.; ISTI, 1997a i d.

¹⁷ Vidi bilj. 12.

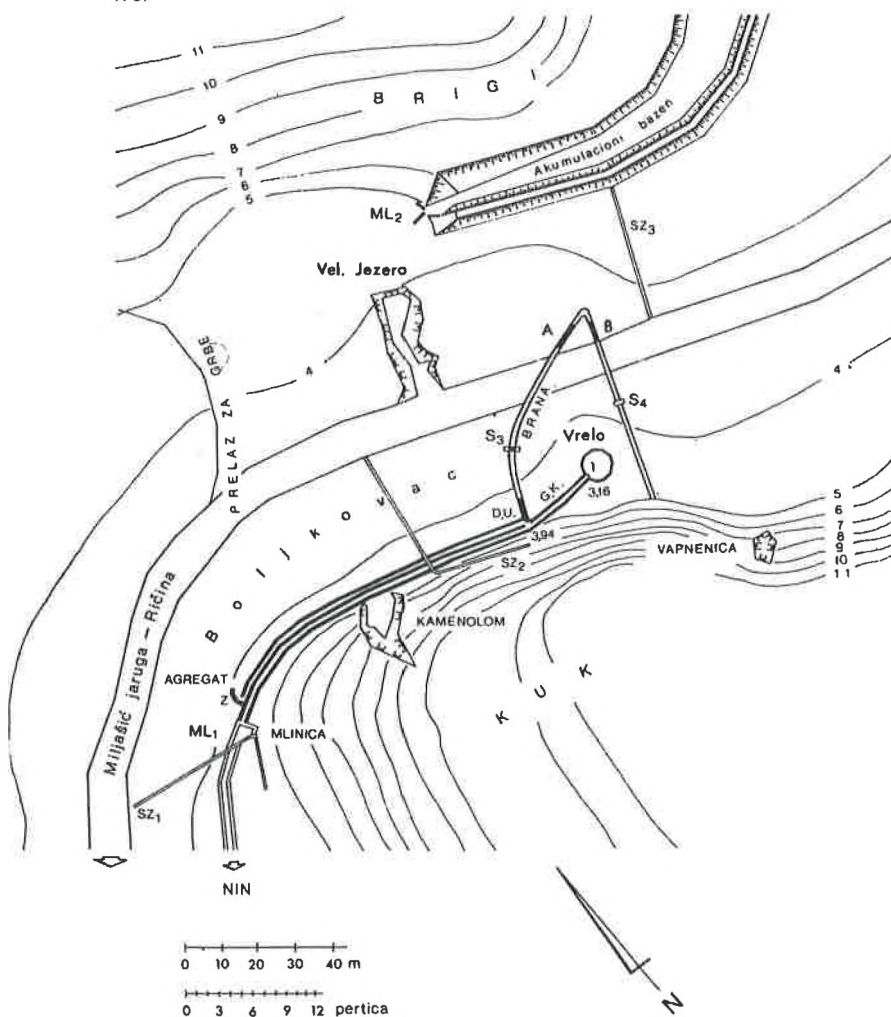
¹⁸ B. ILAKOVAC, 1996, 73 i d.

¹⁹ M. SUIĆ, 1976, 68.

²⁰ B. ILAKOVAC, 1996, 79 i d.

²¹ L. JELIĆ, 1900, na planu Nina što je donosi sl. 63 ta je gradska prometnica označena kao Glavna ulica.

AKVEDUKT
 BOLJKOVAC – NIN
 SITUACIJA IZVORIŠTA
 1967

Sl. 3. Početak akvedukta za Enonu (B. Ilakovac).
 Fig. 3. The beginning of the aqueduct for Aenona (B. Ilakovac).

transverzala kojom je prolazio izvanjski promet od smjera liburnske metropole Jader kroz Enonu prema sjeveru.

Druga ne manje važna mjesna prometnica također je polazila od liburnskog drvenog mosta, na Sl. 1. označenog brojem 1, i južnih gradskih vrata, te u blagom usponu završavala na najvišem položaju naselja gdje očekujem da su se od starine nalazila liburnska svetišta. Ta je prometnica na Sl. 1. označena s CM (*cardo maximus*).

Kad je već početkom Carstva bilo odlučeno da se liburnska Enona modernizira²² kako bi poprimila uobičajeni izgled tadašnjih rimskih gradova te uvele nove urbane tekovine kao akvedukt s kanalizacijom, forum s hramom i Augusteumom i gradska tržnica, a od građevinskih se konstrukcija počeo primjenjivati luk, svod i kontrafor, rimski su se urbanisti u slučaju Enone zatekli pred nekoliko dilema. Jer su i sami prije početka urbanizacije koristili zatečenu situaciju u liburnskoj Enoni, morali su zamijetiti da su južna gradska vrata GV-1 i ona starija na sjeveroistočnoj strani GV-2, kao i glavna mjesna prometnica GU koja ih je povezivala, bili prometno tako dobro locirani da nije bilo potrebno mijenjati ih. Rimski urbanisti nisu zacijelo mogli iznaći bolja rješenja.

Jednako se tako nametala i mjesna prometnica na Sl. 1. označena s CM (*cardo maximus*) koja je polazila od južnih gradskih vrata do najveće mjesne uzvisine gdje očekujemo da su se od starine nalazili liburnski žrtvenici i hramovi i gdje će kasnije rimska uprava sagraditi gradski forum²³ F i velebni hram²⁴ T (Sl. 1.). Stoga je i ta mjesna prometnica ostala sačuvana, jer će rimskom urbanizacijom postati glavna gradska prometnica, *cardo maximus* (CM).²⁵ Da li su tu staru liburnsku prometnicu, ako je bila krivudava, rimski urbanisti rektificirali i da li su je i proširili, to bi tek arheološko istraživanje trebalo otkriti. Da li je i treća mjesna prometnica ZU (zapadna ulica) gdje je prošlog stoljeća otkrivena rimska zgrada s ukopanom olovnom cijevi s natpisom također liburnska ostavština, zasad nije moguće pouzdano tvrditi.

Prihativši dio urbanog nasljeđa stare Enone, položaj dvaju gradskih vrata te najvažnije gradske prometnice GU i CM, a moguće i ZU, rimskim je planerima bila onemogućena primjena ortogonalnog koordinatnog sustava. S te pretpostavke lakše je shvatiti zašto su se rimska gradska vrata nalazila na jugu, jer su se tu od ranije nalazila liburnska, zašto je na tom položaju kasnije sagrađen rimski kameni most preko Ričina, jer se tu od ranije nalazio drveni liburnski, kao i zašto druga rimska gradska vrata na sjeveroistočnoj strani nisu bila sagrađena nasuprot južnima, jer se na tom mjestu od ranije nalazila liburnska.

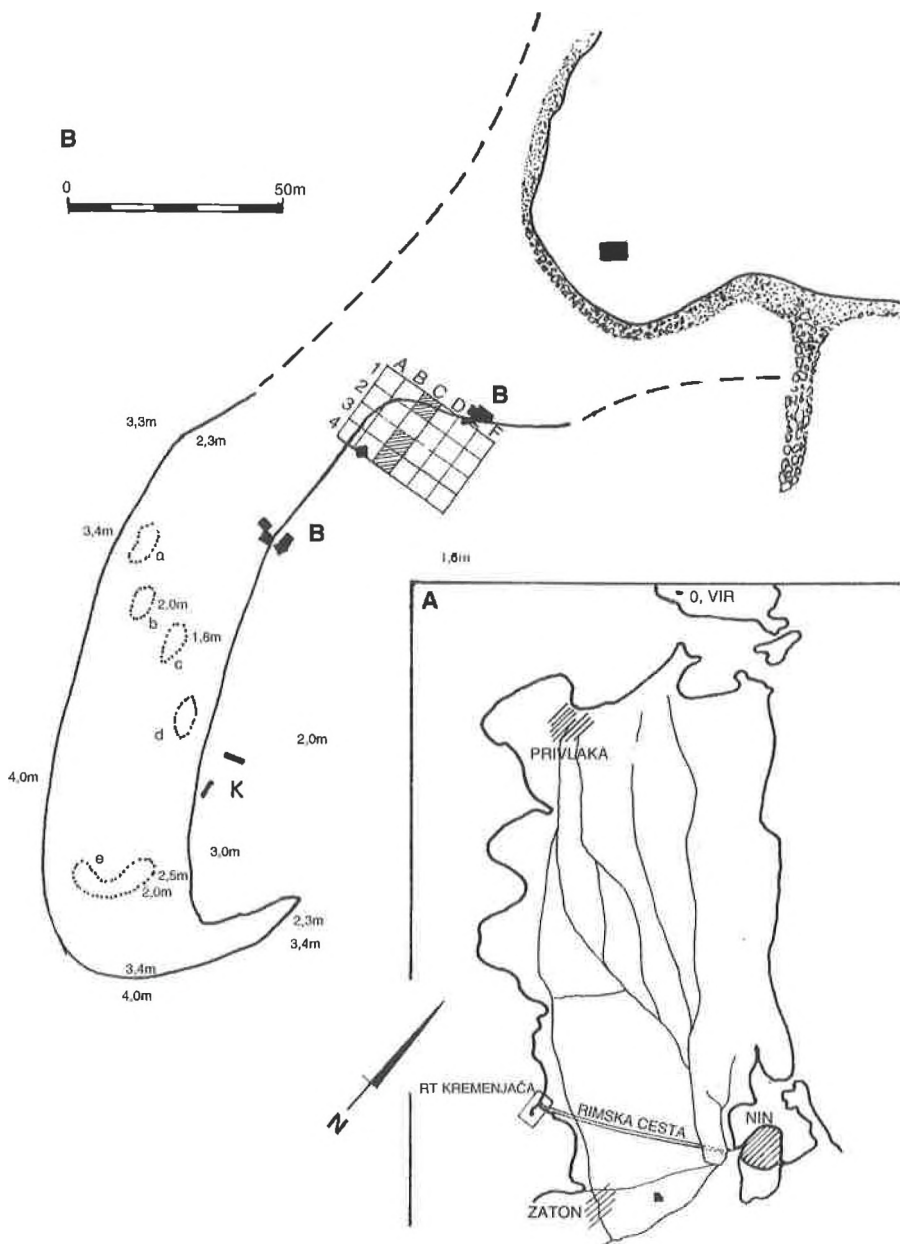
Druga ne manje važna činjenica koja je zasigurno sudjelovala kod urbanizacije i modernizacije liburnske Enone je poznati suživot domaćeg stanovništva s rimskim došljacima. To potvrđuju mnogi trgovački proizvodi

²² B. ILAKOVAC, 1997, 84 i d.

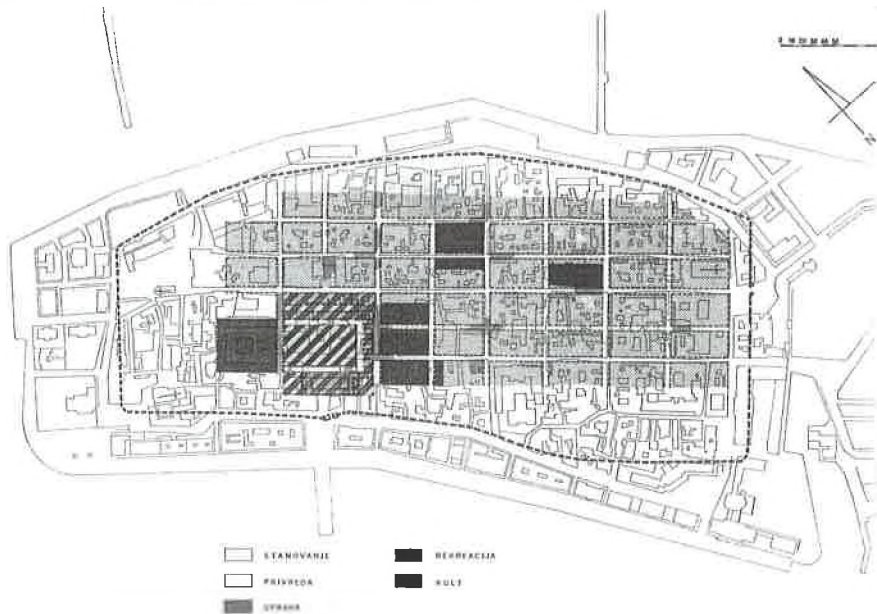
²³ M. SUIĆ, 1968, 46; ISTI, 1969, 88; B. ILAKOVAC, 1995, 201 i d.

²⁴ M. SUIĆ, 1968, 48 i T. 28; ISTI, 1969, 155; B. ILAKOVAC, 1995, 210 i sl. 6; ISTI, 1997, 86, sl. 3.

²⁵ Nije slučajno što se *cardo maximus* u Zadru kao i ovaj u Ninu od davnine nazivaju "cale larga" (široka ulica).

Sl. 4. Rimsko pristanište "Kremenjača" (Z. Brusić).
 Fig.4. The Roman harbour "Kremenjača" (Z. Brusić).

Sl. 5. Tlocrt rimskog Jadera (M. Suić).

Fig. 5. The ground plan of Roman Jadera (M. Suić).

dovezeni s Istoka, a posebno s područja Italije.²⁶ A na taj suživot ukazuje i rano stjecanje municipalnog statusa Enone,²⁷ kao i epigrafička ostavština. Sudjelovanje domaćih Enonjana u ekonomsko-političkom životu grada donijelo im je ne samo ugled, već i bogatstvo. Kao znak zahvalnosti svojim su imutkom sudjelovali u modernizaciji i uljepšavanju grada. Tako je Gaj Julije Kurtik Etor svojim novcem sagradio gradu zidani most²⁸ preko Ričine. Edil Kvint Bebije Zuprik podiže tabernu i pergulu,²⁹ a Cinije Ganialis obnavlja svetište³⁰ boga Jana i podiže mu kip.

Treća, možda i presudna činjenica, bio je različiti sastav stanovništva Enone i Jadera. Dok je infiltracija rimskog stanovništva u Enonu, a s njom i svekolika zapadna kultura, bila postupna i tolerantna, u nedaleku Jaderu, negdašnjoj metropoli sviju Liburna, društveni i povijesni odnosi razvijali su se drugačije. Carskim je dekretom Oktavijan (31. prije K. - 14. poslije K.) odredio da se na položaju liburnskog Jadera osnuje nova kolonija (*CIL* III 2907 i *CIL* III 13264). Posebna je komisija odabrala pouzdane osobe, pretežito vojna lica i poslovne ljude koji su zasigurno uz vojno osiguranje bili doplovili do liburnske obale i planski otpočeli svekoliku izgradnju rimske kolonije Jader. O tom prijelomnom

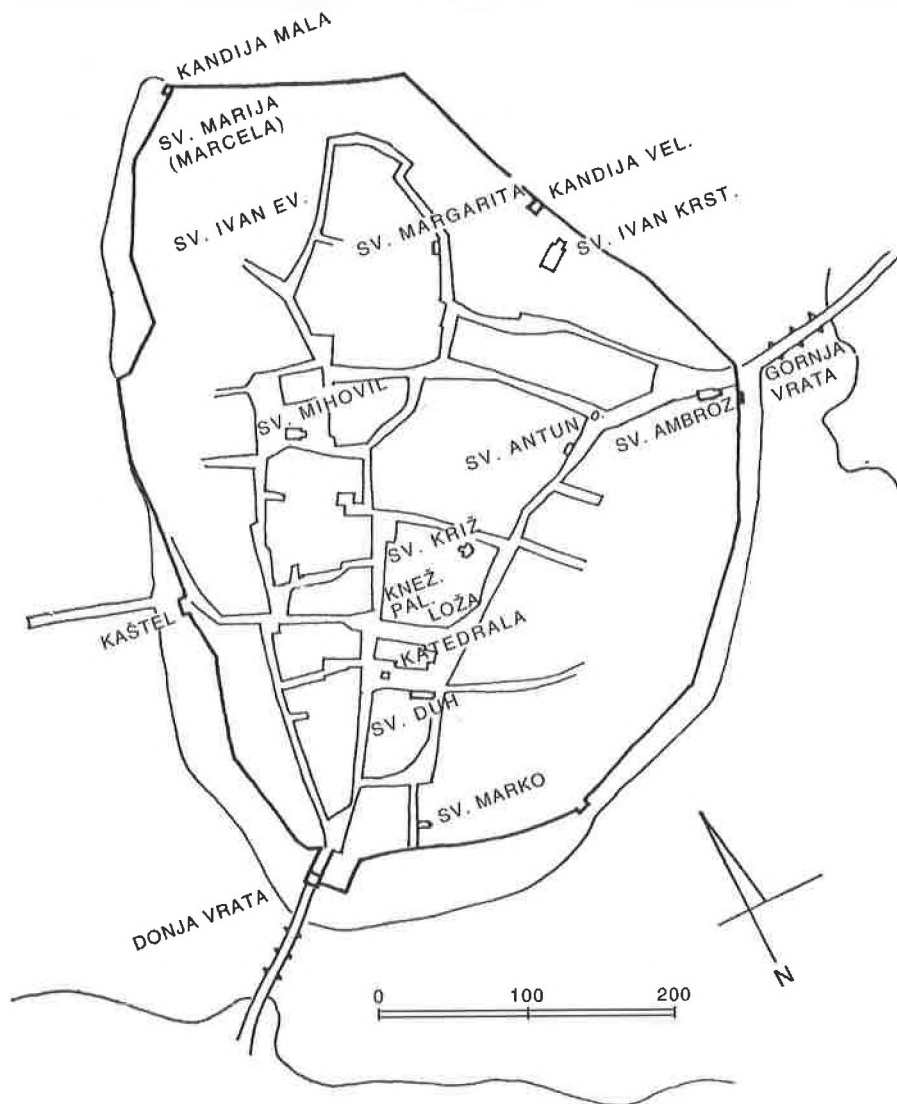
²⁶ Š. BATOVIĆ, 1968, 24; ISTI, 1969a, 48; M. SUIĆ, 1968, 50; ISTI, 1969, 94.

²⁷ M. SUIĆ, 1969, 67.

²⁸ ISTI, 1950, 53; J. MEDINI, 1969, 53; B. ILAKOVAC, 1996, 73 i d.

²⁹ J. MEDINI, 1969, 53.

³⁰ ISTI, 1969, nav. mj.

Sl. 6. Srednjovjekovni Nin (I. Petricioli).

Fig. 6. Medieval Nin (I. Petricioli).

povijesnom trenutku, gubitku liburnske samostalnosti, a k tome i njihova matičnog grada, rimski povijesničari šute. Treba istaći da je baš na području stare Enone otkriveno najviše pisanih kamenih spomenika i kamene plastike koji dokazuju da su se usporedo uz rimski oficijelni vjerski kult štovala i domaća liburnska božanstva (*Anzotica, Iicus, Latra*).³¹

³¹ M. SUIĆ, 1968, 39; ISTI, 1969, 73; M. KOLEGA, 1989, 159 i d.; N. CAMBI, 1980, 273 i d.

Dosad poznati arheološki nalazi kao i obrazložene pretpostavke koje su naglašene bitnom razlikom između urbaniziranog nasljeđa rimske kolonije Jader i rimskog municipija Enone, nameću ovaj zaključak. Primjenom uhodane građevinske tehnike rimski urbanisti nisu u potpunosti negirali zatečeno stanje u liburnskoj Enoni uvažavajući njena bitna i u to doba od starine funkcionalna urbana rješenja kao položaj naselja i gradskih zidova, južnog mosta i dvoje gradskih vrata kao i smještaj najvažnijih mjesnih prometnica GU i CM, a vjerojatno i ZU.

Stoga treba uočiti da na primjeru Enone i Jadera imamo dva oprečna pristupa u rješavanju ne malih poteškoća kod modernizacije i urbanizacije negdašnjih središta liburnskih teritorijalnih zajednica: rimske kolonije Jader koja je nakon totalne negacije zatečenog liburnskog naseobinskog stanja dosljedno urbanizirana primjenom ortogonalnog koordinatnog sustava po Hipodamu (Sl. 5.)³² i municipija Enone gdje su preuzeta od starine zatečena funkcionalna urbana rješenja.

S tog stanovišta u rimskoj Enoni nije moguće zamijetiti tragove totalnog negiranja zatečenog liburnskog naseobinskog nasljeđa. Rimski su urbanisti samo građevinski i arhitektonski modernizirali liburnsku Enonu. Primjenom uhodane rimske građevinske tehnike samo su u zatečeno mjesno tkivo ugradili urbane novitete kao popločenje gradskih ulica i nogostupa, izgradili hram s forumom, gradsku tržnicu i portikate. Za realizaciju tih velikih građevinskih radova vjerojatno je trebalo neke mjesne prometnice i rektificirati i proširiti kao za *cardo maximus* CM. Treba očekivati da je i dovođenje tekuće vode iz akvedukta zahtijevalo unutar grada potrebne prilagodbe i preinake.

Dosad poznata urbana ostvarenja kao i međuodnos zatečene građevinske i arhitektonske ostavštine rimske Enone bili su kasnije preuzeti i djelomice održavani i u doba hrvatskih vladara.³³ Razlika je ipak u tome što se u doba srednjega vijeka postupnim zatiranjem negdašnjeg gradskog života rimske Enone sve snažnije osjeća degradacija i rustifikacija rimskog urbanog nasljeđa (Sl. 6.).³⁴

LITERATURA:

BATOVIĆ, Š., 1968. - Šime Batović, Nin u prapovijesti, *Problemi arheoloških istraživanja*, Zadar.

BATOVIĆ, Š., 1969. - Šime Batović, Istraživanje liburnskog naselja u Ninu 1969. godine, *Diadora*, 5.

BATOVIĆ, Š., 1969a. - Šime Batović, Nin u prapovijesti, *RIJAZUZd*, 16-17.

BRUSIĆ, Z., 1968. - Zdenko Brusić, Istraživanje antičke luke kod Nina, *Diadora*, 4.

BRUSIĆ, Z., 1969. - Zdenko Brusić, Podmorska arheološka istraživanja starohrvatskih brodova na ulasku u Ninsku luku, *RIJAZUZd*, 16-17.

BRUSIĆ, Z., 1978. - Zdenko Brusić, Rezultati najnovijih istraživanja i vađenja starohrvatskih brodova na ulasku u Ninsku luku, *AM*, 2.

³² M. SUIĆ, 1976, 199 i sl. 134.

³³ I. PETRICIOLI, 1969, 299 i d.

³⁴ M. NOVAK-SAMBRAILO, 1969, 88 i d.

- BRUSIĆ, Z., 1995. - Zdenko Brusić, Serilia liburnica, *RZHAZUZd*, 37.
- CAMBI, N., 1980. - Nenad Cambi, Enonska Venera anzotika, *Diadora*, 9, 273-283.
- ILAKOVAC, B., 1969. - Boris Ilakovac, *Aquaeductus Aenonae*, *RIJAZUZd*, 16-17.
- ILAKOVAC, B., 1970. - Boris Ilakovac, Izvještaj o sondažnim radovima u Ninu, *Diadora*, 5.
- ILAKOVAC, B., 1973. - Boris Ilakovac, Ostaci rimske vodovodne instalacije iz Arheološkog muzeja u Zadru, *Diadora*, 6.
- ILAKOVAC, B., 1976. - Boris Ilakovac, *Rimski vodovodi Zadarskog područja*, Zadar.
- ILAKOVAC, B., 1982. - Boris Ilakovac, *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*, Zagreb.
- ILAKOVAC, B. - MIRNIK, I., 1984. - Boris Ilakovac - Ivan Mirnik, Aenona Hoard, *Numismatic Cronicle*, 144, University Press Oxford, London.
- ILAKOVAC, B., 1995. - Boris Ilakovac, Zašto je rimski forum u Ninu (Aenona) morao biti nisko sagrađen, *Diadora*, 16-17.
- ILAKOVAC, B., 1996. - Boris Ilakovac, Postanak i razvoj ninskih (Aenona) mostova, *VAMZ*, 3.s., 28-29.
- ILAKOVAC, B., 1997. - Boris Ilakovac, Urbanizacija antičke Enone (Aenona) i rimsko pristanište "Kremenjača", *RFFZd*, 35(22).
- ILAKOVAC, B., 1997a. - Boris Ilakovac, Gradska tržnica (emporium) rimskog Nina (Aenona), *RZHAZUZd*, 39.
- JELIĆ, L., 1900. - Luka Jelić, Spomenici grada Nina, *VHAD*, n.s., 4.
- JELIĆ, L., 1901. - Luka Jelić, Spomenici grada Nina, *VHAD*, n.s., 5.
- KOLEGA, M., 1989. - Marija Kolega, Rimska portretna plastika iz zbirke Danieli u Arheološkom muzeju u Zadru, *Diadora*, 11.
- KOLEGA, M., 1992. - Marija Kolega, *Damnatio memoriae* u rimskoj portretnoj umjetnosti, Domitian-Nerva u Ninu, *Diadora*, 14.
- MACHIEDO, S., 1972. - S. Machiedo, Najnoviji konzervatorski radovi na gradskim vratima u Ninu, *PPUD*, 19.
- MEDINI, J., 1969. - Julijan Medini, Epigrafički podaci o munificijencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, *RFFZd*, 6(3).
- NOVAK-SAMBRAILO, M., 1969. - M. Novak-Sambrailo, Političko-upravni položaj Nina u doba Mletačke republike, *RIJAZUZd*, 16-17.
- PETRICIOLI, I., 1969. - Ivo Petricioli, Osvrt na ninske građevine i umjetničke spomenike srednjega i novoga vijeka, *RIJAZUZd*, 16-17.
- SUIĆ, M., 1950. - Mate Suić, Novi antički spomenici iz Nina, *VAHD*, 52.
- SUIĆ, M., 1968. - Mate Suić, Nin, *Problemi arheoloških istraživanja*, Zadar.
- SUIĆ, M., 1969. - Mate Suić, Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici, *RIJAZUZd*, 16-17, 61-104.
- SUIĆ, M., 1976. - Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb.

Boris Ilakovac: LIBURNIAN AND ROMAN AENONA (NIN)**S u m m a r y**

It is assumed that Roman urban planners when building Roman *Aenona* did not apply the orthogonal coordinated system because the state of the settlement they were confronted with, from their perspective, was satisfactory and did not require an expensive development of a wholly new city as was the case in neighbouring *Iader*.

The construction of Roman *Aenona* took over the already existing location of the city walls GZ as well as the location of the two city gates GV-1 and GV-2. The locations of the main city road GU as well as of the old street which will afterwards become *cardo maximus* CM were retained. On an elevated place where one would expect the site of the Liburnian sanctuaries a forum F and a magnificent temple T were built while alongside the south city walls a city market was erected (*emporium*) E.

A Roman stone bridge was built on the site where a wooden Liburnian bridge once stood. Water was brought into the settlement by an aqueduct and a city harbour was constructed 2,5 kilometers distant from the city. The older Liburnian necropolis was located to the North and a Liburn-Roman one to the South.

The gradual cohabitation of the newcomers with the natives, evident not only in the participation of the natives in municipal government but also in the worship of Liburnian holies alongside the official Roman religious cults, contributed to such an urban development of *Aenona*. Existing archeological findings disclose that the examples of *Aenona* and *Iader* show two completely different approaches to the construction and modernization of the Liburnian territorial communities.